STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova, 2023, nr. 8(168)

CZU: 343.81:316.723 **http://doi.org/10.59295/sum8(168)2023_24**

DIMINUAREA SUBCULTURII PENITENCIARE. CÂTEVA PROPUNERI DE LEGE FERENDA

Victor SAMOILENCO,
Universitatea de Stat din Moldova

Subculturalizarea este un proces natural pentru închisori. Din păcate, are multe efecte negative. În cazul subculturii penitenciare din mediul carceral autohton, situația este și mai gravă. Este vorba despre o subcultură post-sovietică foarte periculoasă care are tendința de a acapara toate subsistemele sociale. Pentru ca acest lucru să nu se întâmple sunt necesare măsuri profilactice. În cadrul acestui articol am încercat să identific măsurile legislative care se pot întreprinde pentru a combate fenomenul. Există câteva modificări care se pot face asupra Codului de Executare și ale Codului Penal care consider că ar ameliora procesul de subculturalizare al condamnaților. Pentru implementarea acestor modificări va fi necesară și adoptarea anumitor regulamente la nivelul Administrației Naționale a Penitenciarelor.

Cuvinte-cheie: *subcultură, lege ferenda, juridicizare, tradiții hoțești, comportament antisocial etc.*

THE REDUCTION OF THE PRISON SUBCULTURE. LEGISLATIVE RECOMMENDATIONS

Subculturalization is a natural process for prisons. Unfortunately, it has many negative effects. In the case of the penitentiary subculture from the carceral environment of our country, the situation is even worse. It is a very dangerous post-Soviet subculture that tends to capture all social subsystems. In order for this not to happen, we must take preventive measures. In this article I tried to identify the legislative measures that can be taken to combat the phenomenon. There are some changes that can be made to the Executive Code and the Criminal Code that I think would reduce the process of subculturalization of prisoners. In order to implement these changes, it will be necessary to adopt certain regulations at the level of the National Penitentiary Administration.

Keywords: *subculture, legislative recommendation, legalization, criminal traditions, antisocial behavior etc.*

Una din cele mai acute probleme care există la momentul de față în mediul carceral din Republica Moldova este nivelul înalt de subculturalizare al condamnaților. Citând pe autorii ruși, O. Rusu consideră că „subcultura criminală este modul de viaţă al persoanelor ce s-au unit în grupuri criminale şi respectă anumite reguli şi tradiţii” [1, pag. 147]. O bună parte dintre aceste reguli și tradiții se obiectivează în conduite antisociale și ilicite ale condamnaților dintre care continuarea activității criminale în mediul de detenție și aplicarea diferitor forme de violență asupra unor deținuți în legătură cu stratificarea socială a masei de condamnați reprezintă formele cele mai grave.

Există numeroase efecte negative ale subculturii criminale (penitenciare), multe dintre ele le-am mai menționat și în alte contexte, indicând că subcultura criminală „prezintă un nivel maxim de pericol social deoarece favorizează violența și recidiva în mediul de detenție care se prezumă unul coercitiv și de reeducare, are un impact negativ asupra eficienței acțiunilor de resocializare și asupra siguranței în mediul de detenție, favorizează victimizarea unor categorii vulnerabile de deținuți, implică un risc sporit de a fi exportată în mediul extracarceral și prin urmare, de a „hipercriminaliza” întreaga suprastructură socială” [2, pag. 185].

„Subcultura criminală reprezintă un fenomen social, în cadrul căruia relaţiile dintre indivizi, valorile, activitatea, comportamentul, modul lor de viaţă şi de gândire sunt bazate pe un sistem de norme neformale orientate împotriva normelor oficiale, fiind impuse persoanelor care fac parte din mediul criminal” [3, pag. 449]. Din această definiție rezultă alte 2 trăsături ale subculturii care ne relevă pericolul ei social: 1. Normele neformale sunt orientate împotriva celor legale; 2. Normele subculturale se impun unui cerc de persoane în mod nedemocratic, oferind drepturi cât și unele obligații unui cerc criminal îngust (elitist).

În toate penitenciarele lumii subculturalizarea există ca fenomen, însă numai în spațiul post-sovietic, căruia subscrie și țara noastră, normele subculturale reușesc să concureze la reglarea conduitei condamnaților

pe poziție de egalitate cu normele de drept, reflectându-se negativ asupra siguranței și împiedicând respectarea regimului de detenție. Totodată, subcultura penitenciară din mediul carceral moldovenesc face parte din subculturile criminale post-sovietice care interferează puternic cu crima organizată și cu politicul, rețeaua subculturală fiind în fapt, de mult timp extinsă în afara edificiilor de pază ale penitenciarelor, căutând să se înrădăcineze în toate subsistemele sociale și să le afecteze în sens negativ.

Pentru ca acest lucru să nu se întâmple, este important să acționăm preventiv cât și combativ, dar cu mai multă precizie și determinare. Unul din motivele pentru care progresele privind diminuarea și combaterea efectelor subculturii criminale din penitenciarele Republicii Moldova nu sunt tocmai vizibile îl constituie însăși faptul că nu avem pârghii legale. Deși Codul Penal, Codul de Executare și Statutul executării pedepsei de către condamați reprezintă un cadru de reglementare complex, capabil să asigure un fundament juridic de necontestat pentru ordinea și securitatea instituțiilor penitenciare, ele nu conțin suficiente dispoziții care să aibă ca și obiectiv diminuarea, combaterea și minimalizarea efectelor subculturii penitenciare.

Este important ca problema să atingă un nivel mai înalt de conștientizare, pentru că putem înregistra un regres social excepțional dacă lăsăm acest flagel criminal să se infiltreze în toate subsistemele societății. Republica Moldova a avut această experiență în anii proximi de până și după independență. Cu toții ne amintim haosul acelor timpuri, cât de rudimentar și anevoios se lupta împotriva criminalității și cât de seducătoare erau „poneatiile” lumii interlope în special pentru tineri. Până la urmă, aceste „poneatii”, care nu reprezentau decât norme subculturale de comportament, „aveau priză” la tineri nu atât din cauza că erau prin natura lor, promițătoare, ci din cauza că sistemul social fiind slăbit, nu avea resurse să se autoregleze. Sărăcia, șomajul, tensiunile sociale, jucau un rol important în extinderea fenomenului, care nu ar fi avut succes dacă în societate ar fi fost stabilitate, disciplină, ordine etc.

Dacă gradul de subculturalizare depinde de gradul de instabilitate socială, atunci, cu atât mai mult trebuie să luptăm și să ținem sub control această subcultură atâta timp cât ea are pregnanță și se manifestă preponderent în mediul de detenție. Dacă o „lăsăm să evadeze” în mediul extracarceral, atunci avem toate șansele ca subcultura să devină cultură, deoarece în societate avem acele condiții necesare și suficiente care să permită înrădăcinarea ei. Suprastructura socială poate că nu mai este la fel de vulnerabilă ca în anii 90, dar avem foarte mulți factori destabilizatori: război în țara vecină, criză energetică, sărăcie, tensiuni politice (latente), societate dezbinată etc. Situația poate oricând escalada. Actuala guvernare nu a reușit să se ridice la înălțimea așteptărilor cetățenilor (probabil mult prea mari) și acest fapt, iarăși, potențează șansa de a izbucni din nou vechile crize politice, care ar vulnerabiliza sistemul social și mai mult și ar determina ca subcultura criminală să fie ușor asimilabilă de către membrii societății, în special de tineri.

Problema subculturalizării fiind apreciată nu doar prin prisma efectelor pe care le are asupra mediului carceral dar și prin prisma potențialului ei destabilizator pe care îl poate manifesta asupra structurii sociale per-ansamblu, impune așadar, necesitatea de a crea mecanisme legale de combatere. Nu ne dorim să regresăm social și economic, ne dorim integrare în Uniunea Europeană, nivel înalt de trai, creștere economică etc., iar pentru atingerea acestor obiective, trebuie inclusiv să ne asigurăm că subcultura penitenciară rămâne în penitenciar și ea nu prevalează în mediul de detenție ordinii legale care se impune prin intermediul legislației execuțional-penale. În continuare vom elabora câteva propuneri de lege ferenda prin care să putem controla dinamica procesului de subculturalizare în rândul populației carcerale.

Una din măsurile care se pot întreprinde la nivel legislativ este de a responsabiliza conduita deținuților. Este foarte important ca acestora să li se solicite să își asume în scris responsabilitatea de a nu respecta legile și tradițiile hoțești. În art. 201 a Codului de Executare al Republicii Moldova este prevăzut că fiecărui condamnat administrația penitenciarului îi întocmește dosar personal, fiind enumerate și documentele obligatorii pe care acesta ar trebui să le conțină. Legea execuțională trebuie modificată într-o așa manieră încât unul din documentele obligatorii să fie o declarație pe propria răspundere sau un angajament semnat de către condamnat prin care acesta se obligă să nu ducă un trai subcultural în mediul de detenție și să nu se conducă de normele subculturale ale lumii interlope.

Condamnații sunt obișnuiți în momentul când sunt transferați din izolatorul de urmărire penală să semneze diferite acte: planul individual de resocializare, programul zilei, drepturile și obligațiile etc., din acest

motiv, s-ar putea să nu opună rezistență prea mare la o asemenea schimbare. Important este să i se explice semnificația actului pe care îl semnează, deoarece fiind cu nivel scăzut de cultură juridică, unii condamnați pot semna orbește orice document, fără a le percepe utilitatea sau măcar sensul. Faptul că se semnează sau nu pe acest angajament trebuie să constituie unul din criteriile prin care se va evalua gradul de subculturalizare al condamnatului despre care vom trata mai jos.

Propunerea de a semna un astfel de document trebuie să fie făcută în prezența a minim 3 angajați ai penitenciarului. În cazul refuzului de a semna o asemenea declarație sau angajament, administrația penitenciarului trebuie să întocmească un raport contrasemnat de cei 3 angajați pe care îl vor anexa la dosar. Proiectul angajamentului trebuie aprobat de către directorul Administrației Naționale a Penitenciarelor și el trebuie în mod obligatoriu să conțină și careva clauze de sancționare. Una din aceste clauze poate fi neadmiterea documentării condamnatului în legătură cu participarea la acțiuni de resocializare și nici în legătură cu implicarea lui în realizarea planului individual de resocializare. Practic, deținutul dacă nu va renunța în scris la normele de subcultură nu își va putea proba în instanță realizarea planului individual și prin urmare, nu se va putea elibera condiționat înainte de termen.

Mai sunt și alte măsuri legislative prin care putem diminua subcultura condamnaților: realizarea programului individual nu ar trebui să fie „unicul pașaport" al condamnatului către eliberarea condiționată din detenție înainte de termen. În Codul Penal ar trebui să se opereze modificări într-un asemenea mod, încât condamnatul să nu poată beneficia de eliberare condiționată dacă în momentul înaintării cererii nu dispune de un certificat cu aviz pozitiv al comisiei penitenciarului în care să fie negru pe alb notat că acesta „nu a fost documentat în legătură cu apartenența sa la grupul subcultural dominant (în sensul că nu este autoritate criminală) și nu a menținut raporturi subculturale cu alți condamnați pe parcursul ultimilor 2 ani (cooperând cu autoritățile criminale din penitenciar sau respectând regulile subculturale de stratificare socială a condamnaților)".

De asemenea, pentru a realiza în practică această normă, prin dispoziții, regulamente și ordine departamentale (elaborate și implementate la nivelul Administrației Naționale a Penitenciarelor), fiecărui condamnat ar trebui să i se întocmească anual un raport detaliat, contrasemnat de către o comisie alcătuită din ofițeri ai mai multor secții și servicii din penitenciar în care să fie descris gradul său de aderență la grupul subcultural (are sau nu o problemă prin a frecventa o activitate de resocializare împreună cu deținuți din casta umilită sau prin a efectua anumite munci, a semnat sau nu angajamentul privind asumarea responsabilității de a nu respecta tradițiile hoțești etc.) Acest raport trebuie să fie alcătuit din rubrici în care fiecare ofițer din penitenciar desemnat ca membru al comisiei respective, să facă propriile inscripții referitor la gradul de subculturalizare al condamnatului. Ar fi perfect să fie elaborată în acest sens o metodologie de evaluare a gradului de subculturalizare iar acest grad să fie evaluat anual, pentru ca ulterior, în baza rapoartelor de evaluare a gradului de subculturalizare comisia penitenciarului să delibereze pentru a elibera un certificat cu aviz pozitiv sau negativ pentru eliberarea condiționată.

Actualmente, inscripții referitoare la respectarea normelor de subcultură face șeful Secției Siguranță și Regim Penitencir, în Raportul de evaluare privind realizarea programului individual și comportamentul condamnatului, care de regulă este și membru al comisiei penitenciarului. Acest fapt nu este suficient. Este necesar din punctul meu de vedere ca legea penală să prevadă ca și condiție a eliberării condiționate un certificat cu aviz pozitiv sau negativ privind aderența condamnatului la subcultură din partea comisiei penitenciarului, certificat care să fie perfectat pe baza ultimelor 2 rapoarte anuale privind evaluarea gradului de subculturalizare a condamnatului de către o altă comisie specială în baza unei „metodologii de evaluare a gradului de subculturalizare". Considerăm că pentru certificat nu este necesar să fie prevăzută procedură de contestare, ci numai pentru rapoartele anuale.

Este foarte important ca aderența condamnatului la subcultură să poată fi evaluată și să aibă asupra acestuia efecte juridice precis determinate. De îndată ce vor exista consecințe juridice, condamnații nu vor mai fi atât de motivați să respecte normele și tradițiile lumii interlope. Atâta timp cât nu există consecințe juridice pentru manifestarea comportamentului subcultural, putem spune că nu există pârghii legale pentru a combate și diminua subcultura, din acest motiv, consider că recomandările mele de lege ferenda ar putea să aibă la un moment dat efecte pozitive.

Între condamnați există diferite nivele de subculturalizare: a) unii respectă cu strictețe „poneatiile” și tradițiile hoțești, desfășurând concomitent activitate criminală în penitenciar, având cel mai înalt nivel de autoritate; b) unii respectă o parte din aceste tradiții, nu desfășoară activitate criminală dar finanțează din surse proprii „obșceacul”; c) unii sunt subculturalizați în măsura în care acceptă criteriile de separare între deținuți și ierarhia informală (aceștia pot fi inclusiv deținuți din casta inferioară, „abijnîie” sau „umiliți”, deoarece la rândul lor această castă se divide în alte 4 categorii, iar regulile lor subculturale de comportare sunt precis determinate). Și metodologia de evaluare a gradului de subculturalizare despre care am menționat rezultă că ar trebui să țină cont de nivelul de subculturalizare al condamnatului. Un grad înalt de subculturalizare ar trebui să echivaleze cu aviz negativ din partea comisiei penitenciarului, și condamnatul nu ar trebui să se elibererze condiționat.

În Codul de Executare al Republicii Moldova la art. 242[2] sunt prevăzute interdicțiile condamnaților. O bună parte dintre acestea asigură profilaxie și vizează în mod indirect și relațiile subculturale: instigarea altor persoane condamnate la săvîrşirea de abateri disciplinare; obţinerea sau încercarea de obţinere, prin violenţă, constrângere, promisiuni, servicii, cadouri sau alte mijloace, de avantaje morale ori materiale de la personal, de la persoanele care execută misiuni în penitenciar sau care se află în vizită ori de la celelalte persoane condamnate, precum şi de la oricare altă persoană; impunerea şi folosirea altor deţinuţi pentru servicii personale etc. [4].

Totuși, faptul că nu există o interdicție pentru persoanele private de libertate de a respecta normele de subcultură criminală mi se pare un fapt cu iz de ipocrizie. Nu trebuie să omitem sintagma „subcultură” din litera legii de îndată ce fenomenul este evident de mare amploare. A refuza să-i conferim acestui termen sens și valoare juridică prin a-l include în lista comportamentelor interzise și deci, ilicite și a-l lăsa să rămână o noțiune mai mult criminologică este ca și cum am bate pasul pe loc. Cu atât mai mult cu cât latura obiectivă a acestui comportament este una ușor de determinat și ea este foarte bine reflectată la moment în comportamentul deținuților, la fel și obiectul care se concretizează în „relațiile sociale cu privire la ordinea de drept din instituțiile penitenciare”. Recomandăm deci, adăugiri la art. 242[2] al Codului de Executare, și completarea interdicțiilor condamnaților cu „respectarea normelor de subcultură criminală”. Recomandarea este benefică mai ales pentru că interdicțiile deja existente nu acoperă toată gama de comportamente subculturale ale condamnaților, astfel, o bună parte dintre manifestările lor subculturale nu se pretează sancționării disciplinare.

Articolul 244 din Codul de Executare prevede procedura de aplicare a măsurilor de stimulare. La alin. 7 este prevăzut că persoana condamnată sancţionată disciplinar nu poate beneficia de o altă măsură de stimulare înaintea celei de ridicare a sancţiunii disciplinare. Propunem în acest context un alineat 7[1] care să prevadă că „în privința persoanelor condamnate documentate în legătură cu respectarea normelor de subcultură criminală să nu se poată aplica măsuri de stimulare”, astfel, șeful Secției Siguranță și Regim Penitenciar să intervină cu o viză în acest sens: este/nu este condamnatul documentat în acest mod, și respectiv, este/nu este pasibil de stimulare. Condamnații de orientare subculturală ocazional se implică și în acțiuni de resocializare care sunt de impact (de regulă activități sportive) și caută a fi stimulați pentru acest fapt. Nu ar fi corect de îndată ce ei doar mimează implicarea în realizarea planului individual.

Articolul 246[1] din Codul de Executare prevede individualizarea răspunderii disciplinare. Considerăm că persoanele care au săvârșit acte de violență asupra altui condamnat în contextul unor raporturi subculturale sau din convingeri subculturale trebuie sancționat cu transferarea la regim inițial. Din păcate, la momentul actual în individualizarea răspunderii disciplinare a condamnatului nu se ține cont de legătura cauză-efect dintre apartenența sa la un grup subcultural și abaterea comisă, or, tocmai orientarea subculturală și constituie în foarte multe cazuri, motivul pentru care condamnatul comite o încălcare.

Conchidem că nu trebuie să fie exclus din litera legii termenul de subcultură criminală, de îndată ce aceasta este în esență, o sumă de norme, reguli, tradiții și obiceiuri antisociale care se obiectivează în conduite ilicite ale condamnaților, capabile să prejudicieze ordinea de drept în instituțiile penitenciare. Pentru a combate subculturalizarea deținuților și a diminua efectele subculturii penitenciare așadar, este necesar să creăm pârghii legale, să juridicizăm termenul de subcultură criminală, scoțându-l din sfera criminologiei și aducându-l în sfera dreptului execuțional-penal, conferindu-i un sens practic.

Referințe:
1. RUSU, O., *Generalități privind evoluția și conținutul subculturii criminale.* În: *Analele Științifice ale „Academiei Ștefan cel Mare" a MAI RM: Științe Juridice*, nr. VII-anul 2007, pag. 147-150.
2. SAMOILENCO, V., *Studiul proceselor subculturale în mediul carceral: repere teoretico – metodologice.* În: Materialele conferinței științifice naționale: *„Cadru consolidat de cercetare a problemelor actuale în știința juridică: interferențe dintre drept şi tehnologie"* din 17 martie 2022, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, Republica Moldova. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/185-189_32.pdf
3. ȘUBELIC, L., *Subcultura criminală în spațiul ex-sovietic*. În: *Materialele conferinței științifico-practice internaționale din 26 iunie 2018*. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ sites/default/files/imag_ file/449-455_1.pdf
4. *Codul de Executare al Republicii Moldova nr. 443 din 24.12.2004*. Publicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* nr. 214-220, art. 704 la 05.11.2010.

Date despre autor:
Victor SAMOILENCO, doctorand, Școala Doctorală Științe Juridice, Universitatea de Stat din Moldova.
E-mail: vic84@mail.ru
Tel.: 078780684
ORCID: 0000-0002-9277-598

Prezentat la 15.09.2023